

Війна кінця світу

Маріо Варгас Льйоса

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Іларія Шевченко

© Видавничий дім «Фабула». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

I

ЦЕЙ ЧОЛОВІК БУВ ВИСОКИМ і таким худим, що, здавалося, завше стоїть боком. Смаглява шкіра туго обтягувала вилиці, а очі палали незгасним вогнем. Він носив чабанські сандалії та простору фіолетову туніку, що нагадувала вбрання місіонерів, які час від часу навідувалися до сертанів хрестити немовлят або вінчати пари, які довго жили без шлюбу. Неможливо було визначити, скільки йому років і звідки він походить, але в його спокійному обличчі, у простих манерах, у незворушній серйозності відчувалася якась незбагненна сила, що приваблювала людей іще до того, як він починав проповідувати.

Він міг не приходити кілька тижнів чи місяців, а потім раптово з'являвся, завжди сам, завжди пішки. Його видовжена постать чітко вималюувалася у вечірньому чи вранішньому світлі, коли він квапливо, широкими кроками, перетинав єдину вулицю селища. Мандрівник рішуче оминав кіз із дзвіночками на шиях, собак, дітлахів, які давали йому дорогу і зацікавлено спостерігали за ним; не відповідав на вітання жінок — вони знали його, тож кланялися і поспішали принести глечики з козячим молоком, коржі з маніоки, тушковану квасолю. Однак він не їв і не пив, аж доки не наближався до церкви і вкотре пересвідчувався, що на фасаді облупилася фарба, дзвіниці покосилися, у стінах зяють діри, підлога розтріскалася, а вівтар з'їдений шашелем. У такі миті його обличчя набувало стражденного виразу, як у людини, що внаслідок посухи втратила все своє майно і худобу, поховала дітей і мусить покинути домівку, могили рідних, аби тікати, що духу бігти бозна-куди. Часом він плакав, і чорне полум'я його очей палахкотіло ще яскравіше, лякаючи пекельними відблисками. Потім він починав молитися, але не так, як роблять звичайні віряни: простирався на землі, на камінні, на вищерблених плитах, розвернувшись обличчям до вівтаря або до

місця, де колись стояв чи мав стояти вітар, і пару годин читав молитви вголос чи мовчки, а мешканці шанобливо і зачудовано дивилися на нього. Він обирав «Вірую», «Отче наш», «Аве Марія» та інші молитви, яких люди ніколи раніше не чули, але поступово запам'ятовували, адже вони лунали впродовж багатьох днів, місяців, років. «Де священник? — часто питав незнайомець. — Чому паства залишилася без пастиря?» Відсутність священника засмучувала його так само, як і зруйнована обитель Божа.

Попросивши вибачення в милосердного Ісуса за жажливий стан його дому, він брав їжу та воду — зовсім трішечки, навіть у голодні роки, коли частування були скудними. Іноді він погоджувався переночувати в домі когось із місцевих, хоча дуже рідко влаштовувався в гамаку, на тапчані чи матраці, а зазвичай лягав на підлозі, і, знехтувавши ковдрою, підкладав кулак під розпатлану чорновоłosу голову й поринав у дрімоту на кілька годин. Спав мало: засинав останнім, а коли перші пастухи виходили в поле, він уже лагодив стіни і дах церкви.

Він давав повчання надвечір, після того, як чоловіки верталися з поля, жінки закінчували домашню роботу, а діти лягали спати. Зустрічі відбувалися на голих, кам'янистих, типових для сертанів пустирях, на перехрестях головних вулиць і в місцях, що могли би називатися площами, якби там були лавки, альтанки, сади (якщо вони колись і були, їх знищили посухи, моровиці та людська байдужість). Він повчав своїх послідовників о тій порі, коли небо на півночі Бразилії ще не потемніло, зорі ще не замиготіли, а між пухкими білими, сірими, синюватими хмарами неначе вибухав феєрверк, іскрячись над неозорим світом. О тій порі люди розпалювали багаття, щоби розігнати комах і приготувати вечерю, задушлива спека відступала, налітав легкий вітерець, який поліпшував настрій, давав наснаги боротися із хворобами, голодом та іншими негараздами.

Чоловік говорив просто, але важливі речі, не дивлячись на тих, хто його оточував, пронизуючи полум'яними очима юрбу чоловіків, жінок, молодих і старих, немовби бачачи те, що приховано від інших. Його розуміли, оскільки ішлося про знання, що з незапам'ятних часів зберігається в людській пам'яті, всмоктане з молоком матері. Знання про нагальні, повсякденні, неминучі речі, як-от кінець світу або Страшний суд, що може розпочатися, перш ніж вони встигнуть полагодити перехняблену дзвіницю. Що станеться, якщо Ісус Спаситель побачить запустіння, що панує в його домі? Що він скаже про пастирів, які не допомагають біднякам, а лізуть до них у кишеню, беручи гроші за святі таїнства? Чи припустимо продавати слово Боже, що має бути безкоштовною винагородою? Як виправдаються перед Господом розпусні священники, які порушили обітницю цнотливості? Хіба можна вигадати якусь брехню для Бога, здатного читати наші думки, наче мисливець, що вистежує ягуара за слідами на землі? Так, він говорив про прості, буденні, знайомі речі — приміром, про смерть, що може привести до щастя чистих душою, які йдуть на той світ, мов на свято. Невже люди є подібними до звірів? — питав він. Якщо ні, вони повинні переступити цей поріг, одягнувши своє найкраще вбрання на знак поваги до того, кого зустрінуть за ним. Він розповідав про небеса і про пекло, лігво Сатани, де на грішників чекають жаровні і гримучі змії.

Пастухи і пеони мовчки слухали його, заворожені, налякані, розчулені. І так само ловили кожне його слово раби і вільні працівники цукрових заводів на узбережжі, їхні батьки, жінки та діти. Його серйозність, мудрість, хриплий голос справляли гіпнотичний ефект, а зниклові та принишклі слухачі здебільшого не перебивали його, хіба хтось просив розвіяти його сумніви. Чи дочекається людство нового століття? Чи настане 1900 рік? Він відповідав зі спокійною впевненістю, не дивлячись на того, хто

поставив питання. Висловлювався загадками. У 1900 році сонце згасне, а зорі проллються на землю рясним дощем, але ще до цього відбудуться дивовижні події. Він на мить замовкав, і було чути потріскування хмизу і шипіння комах, що згоряли у вогні, а присутні, затамувавши дух, напружували пам'ять, щоби не забути майбутнє. У 1896 році тисяча голів худоби побіжить з узбережжя на сертани, і море стане сухоходом, а суходіл — морем. У 1897 році пустеля заросте молодого травою, пастухи і стада перемішаються, і відтоді буде лише одне стадо й один пастух. У 1898 році полетять голови, а 1899-го вода в річках почервоніє, і нова планета з'явиться на небі.

Слід бути готовими до цих лих. Привести до ладу церкву і кладовище — найважливіше місце після храму, передпокій раю і пекла. Решту часу необхідно присвятити спасінню душі. На іншому світі не знадобляться спідниці, сукні, фетрові капелюхи, черевики — усі ці розкішні речі з вовни та шовку, яких ніколи не носив Ісус.

То були зрозумілі практичні поради. Коли чоловік покидав селище, місцеві довго розмовляли про нього. Подейкували, що він був святим, творив дива і, подібно до Мойсея, бачив неопалиму купину в пустелі й чув голос, що розкрив йому ім'я Бога, яке заборонено вимовляти. Його повчання докладно обговорювалися. Перш ніж пала Імперія і була проголошена республіка, жителі Тукано, Соуре, Ампаро, Помбала призвичаїлися до його проповідей; місяць за місяцем, рік за роком повставали з руїн церкви в Бон-Консельйо, Жеремоабо, Масакарі, Ін'ямбупі; на цвинтарях у Монте-Санто, Ентре-Ріос, Абадії, Баракані побудували нові мури та ніші, а в Ітапікуру, Кумбі, Натубі, Мокамбо кожен похорон перетворювався на урочисте дійство. Місяць за місяцем, рік за роком люди збиралися ночами в Алагоїньясі, Уауа, Жакобіні, Ітабаяні, Кампосі, Ітабаяніні, Жеру, Ріашані, Лагарто, Сімон-Діасі, бажаючи чогось навчитися. Усі вважали, що його поради були слушними,

тож подекуди, то в одному, то в іншому поселенні, а згодом і в усій північній частині Бразилії чоловіка на ім'я Антоніо Вісенте і на прізвище Мендеш Масіел почали називати Наставником.

ДЕРЕВ'ЯНИЙ ГРАТЧАСТИЙ БАР'ЄР відділяє редакторів і співробітників «Журнал де Нотісіш» — виведена готичними літерами назва красується над входом — від людей, які приходять подати оголошення або поділитися новинами. Працюють лише четверо чи п'ятеро журналістів. Один переглядає нотатки, пришпилені до стіни; другий і третій, знявши піджаки, але залишивши краватки-метелики і накрохмалені комірці, жваво розмовляють під календарем, на якому можна прочитати: «2 жовтня 1896 року, понеділок»; четвертий — незграбний короткозорий юнак в окулярах із товстими скельцями — щось пише гусячим пером на конторці, не зважаючи на те, що відбувається довкола. У глибині приміщення, за скляними дверима, розташовується редакція. Біля віконечка з написом «Платні оголошення» вишукувалася черга; клієнтів обслуговує касир у кашкеті з козирком. Якесь сеньйора щойно простягнула йому аркуш паперу. Послинивши вказівний палець, він рахує кількість слів в її оголошенні: «Очищувальні засоби “Жифоні” // Лікують гонорею, геморою, сифіліс і всі хвороби сечостатевої системи // Звертатися до мадам А. де Карвальйо // Вулиця Першого березня, 8», після чого називає ціну. Сеньйора платить, ховає решту й відходить, поступаючись місцем наступному. То чоловік середнього віку в поношеному темному сюртуку й обтріпаному фетровому капелюху. Рудуваті кучері прикривають вуха. Він доволі високий, широкоплечий, кремезний. Касир заходиться рахувати слова, водячи пальцем по паперу. Раптом він морщить лоба, піднімає палець і підносить аркуш аж до самісіньких очей, ніби бажаючи переконатися, що не помилився. Розгублено дивиться на відвідувача, який заляк, мов статуя. Знічений касир кліпає віями і просить чоловіка зачекати. Ледве

пересуваючи ноги, він перетинає приміщення — аркуш тремтить в його руках, легенько стукає у засклені двері кабінету і прослизав всередину. За кілька секунд вертається, жестом запрошує клієнта ввійти і знову береться до роботи.

Чоловік у темному сюртуку, гримлячи підборами, наче підковами, простує редакцією і входить до маленького кабінету, заваленого паперами, газетами, плакатами Прогресивної республіканської партії із лозунгом «Об'єднана Бразилія, сильна нація». Там, за єдиним письмовим столом, сидить редактор, який дивиться на відвідувача з веселою цікавістю, ніби вивчаючи якесь дивне створіння. То енергійний смаглявий молодик, убраний в темний костюм і взутий у високі чоботи.

— Епаміондес Гонсалвеш, головний редактор, — відрекомендовує себе він. — Проходьте, будь ласка.

Відвідувач злегка вклоняється і підносить руку до капелюха, але не знімає його і нічого не каже.

— Ви хочете, щоби ми опублікували ось це? — питає редактор, розмахуючи аркушем.

Чоловік киває. Він має рудувату борідку того ж відтінку, що й волосся, світлі проникливі очі; пухкі губи міцно стиснуті, а роздуті ніздрі немовби втягують більше повітря, ніж потрібно.

— Якщо це не коштуватиме більше двох мільреїсів{2}, — бурмоче він, насилу добираючи португальські слова. — Це все, що я маю.

Епаміондес Гонсалвеш не знає, як реагувати — засміятися чи розсердитися. Чоловік, не сідаючи, вкрай серйозно дивиться на нього. Редактор підносить аркуш ближче до очей.

— Усі поціновувачі справедливості запрошуються 4 жовтня о 6 вечора на площу Лібертаде, де відбудеться маніфестація на підтримку революціонерів у Канудусі і всіх бунтівників у світі, — повільно читає він. — Чи можна дізнатися, хто влаштовує цю

маніфестацію?

— Наразі я, — миттєво відказує чоловік. — Якщо «Журнал де Нотісіш» хоче підтримати мене — wonderful{3}.

— Чи відомо вам, що чинять повстанці в Канудусі? — пошепки питає Гонсалвеш, стукаючи кулаком об стіл. — Вони захоплюють чужі землі і злягаються одне з одним, немов тварини.

— І те, й інше гідне захоплення, — зауважує чоловік. — Тому я вирішив витратити мої гроші на це оголошення.

Якусь хвилю редактор мовчить, після чого, відкашлявшись, цікавиться:

— Хто ви, сеньйоре?

Без хвастощів, без пихатості, без пафосу незнайомець у темному сюртуку представляється так:

— Я — борець за свободу, сеньйоре. Чи буде надруковане моє оголошення?

— Це неможливо, — відповідає редактор, опанувавши себе. — Влада Баїї тільки й чекає приводу, щоби закрити мою газету. Офіційно вона визнала республіку, але залишається відданою монархії. У цьому штаті ми — єдине видання, яке щиро підтримує республіканців. Гадаю, ви це помітили.

Чоловік робить презирливий жест і цідить крізь зуби: «Я знав, що так буде».

— Раджу вам не приносити це оголошення в газету «Діаріо де Баїя», — додає редактор, простягаючи йому аркуш. — Вона належить барону Каньябраві, господарю Канудуса. Вас кинуть до в'язниці.

Не прощаючись, відвідувач розвертається і виходить, сховавши оголошення в кишеню. Простує приймальною, ні на кого не глянувши, нікому не вклонившись — кучеряве волосся неначе охоплене полум'ям, підбори стукотять об підлогу. Журналісти і клієнти, які подають оголошення, скоса позирають на цю похмуру

постать. Підсліпуватий молодик, провівши його поглядом, підводиться, підхоплює з конторки жовтуватий аркуш і прямує до редакторського кабінету, де Епаміондес Гонсалвеш досі спостерігає за незнайомцем.

— «Згідно з розпорядженням губернатора Баїї його високості Луїса Віана, сьогодні із Сальвадора вирушила рота дев'ятого піхотного батальйону під командуванням лейтенанта Піреса Ферейри, якому доручено звільнити Канудус від бандитів, які його захопили, а також заарештувати їхнього ватажка, себаштіаніста Антоніо Наставника», — зачитує він, не переступаючи поріг. — На першу шпальту?

— Ні, надрукуйте під оголошеннями про смерті, поховання та поминальні меси, — наказує редактор. Він вказує у бік вулиці, де зник чоловік у темному костюмі. — Ви знаєте, хто цей тип?

— Галілео Галль, — відповідає короткозорий репортер. — Шотландець. Відомий тим, що чіпляється до жителів Баїї і просить дозволу обмацати їхні черепи.

ВІН НАРОДИВСЯ В ПОМБАЛІ. Його батьком був чоботар, а матір'ю — каліка, яка, попри немічність, народила трьох його старших братів і молодшу сестру, що вижила в посуху. Його назвали Антоніо, і якби наш світ підкорявся законам логіки, хлопчик не повинен був лишитися серед живих, адже, коли він тільки навчався повзати, сталося лихо, що спустошило той край, знищивши посіви, тварин і людей. Майже всі мешканці перебралися на узбережжя, проте Тібурсіо да Мота, який за пів століття не відходив далі, ніж на лігу, від рідного селища, де не було людини, яка не носила би виготовлене ним взуття, заявив, що не покине свій дім. І дотримав слова, залишившись у Помбалі із двома десятками інших сміливців. Решта втекли, включно із ченцями з монастиря Святого Лазаря, розташованого неподалік.

Рік по тому, коли почали вертатися біженці, окрилені звістками про те, що низини знову залиті водою, і можна братися за сівбу, Тібурсіо да Мота разом зі своєю коханкою і трьома старшими синами вже лежали у землі. Вони з'їли все, що можна було вважати їстівним, потім — усі зелені рослини, що вціліли, і зрештою — все, що могли розжувати. Вікарій дон Казиміро, який поховав родину, стверджував, що їх занапастив не голод, а власна дурість — вони жерли шкіряні вироби і пили воду з озерця Буй, що кишіло москітами і всілякою заразою, відлякуючи навіть худобу. Дон Казиміро прихистив Антоніо та його сестричку і допоміг їм протриматися завдяки молитвам і скудній їжі, а коли селище знову наповнилося людьми, знайшов їм домівки.

Дівчинку забрала її хрещена, що служила в маєтку барона де Каньябрави. А п'ятирічного Антоніо всиновив чоботар на прізвисько «Кривоокий» — він утратив око під час сутички. Колись він навчався ремеслу в майстерні Тібурсіо да Моти й успадкував його клієнтуру після повернення до Помбала. Кривоокий виявився грубим неотесаним мужлаєм, він часто пиячив і зустрічав світанок, лежачи на бруківці у хмарі перегару кашаси{4}. Він був холостяком і змушував Антоніо працювати, як віл у ярмі: хлопчик підмітав, мив, чистив, підносив йому цвяхи, дратву, чоботи, бігав із дорученнями до шкіряних майстерень, а спав на купі ганчір'я біля столика, за яким Кривоокий проводив більшу частину свого часу, коли не напивався з товаришами по чарці.

Сирота був сумирним, слабеньким, худеньким — шкіра та кості, із сумними очима, що пробуджували співчуття в душах місцевих жінок, які при нагоді годували його, дарували одяг, не потрібний їхнім дітям. Одного дня близько десятка мешканок Помбала, які здружилися під час незліченних хрестин, весіль, причасть, нічних бдінь, нагрянули до майстерні Кривоокого й почали вимагати, щоби він дозволив Антоніо відвідувати уроки катехізису і готуватися до

першого причастя. Вони погрожували страшними карами, що неминуче обрушаться на нього, якщо Антоніо раптом помре, не причастившись. Чоботар неохоче погодився відпустити його щовечора до місії, де викладали закон Божий.

Ця подія стала вирішальною у житті хлопчика, якого відтоді почали називати «Блаженним». Він виходив із монастиря очищеним від усього порочного та мерзенного, його погляд блукав десь у далекій далечині. Кривоокий згадував, що не раз бачив, як той молився вночі, оплакуючи страждання Христа, занурившись у свої переживання так глибоко, що доводилося добряче струснути його, щоби повернути до реальності. А ще він чув, як Антоніо розмовляв уві сні про зраду Юди, каяття Магдалени, терновий вінець, а якось, наслідуючи святого Франциска, дав обітницю цнотливості, присягнувшись дотримуватися її з одинадцяти років і до кінця днів.

Антоніо нарешті знайшов справу, якій волів присвятити життя. Він покійно виконував накази Кривоокого, однак його очі були примружені, а губи ворушилися, тож усі розуміли, що він невпинно молиться, доки підмітає підлогу, бігає до сидельника і тримає підметку, що її прибиває молотком Кривоокий. Така поведінка тривожила й лякала прийомного батька. У своєму кутку Антоніо облаштував вівтар, повісив образки святих, подаровані йому в місії, поставив власноруч виготовлене й пофарбоване розп'яття. Прокидаючись вранці і лягаючи спати ввечері він запалював свічку, ставав навколішки, складав долоні ковшиком і шепотів молитви з мученицьким виразом обличчя. На відміну від тамтешніх хлопців, він не мчав до стайні, не їздив на неосідланих конях, не полював на голубів, не ходив дивитися, як каструють бичків.

Прийнявши перше причастя, він став служкою дона Казиміро, а після його смерті допомагав правити месу іншим ченцям, хоча мусив проходити цілу лігу до місії і назад. Під час процесій він кутив ладаном, допомагав прикрашати вівтарі, які ставили на

перехрестях, де начебто зупинялися на перепочинок Пречиста Діва та Ісус. Блаженний славився не тільки побожністю, а й добротою. Мешканці Помбала призвичаїлися до того, що він служить поводитирем сліпого Адельфо, якого він час від часу відводив до стайні полковника Ферейри, де старий доглядав за кіньми, аж доки не втратив зір. Він вів його під руку через поле, постукуючи палицею об землю для відлякування змій, терпляче вислуховуючи його історії. Також Антоніо роздобував їжу та одяг для прокаженого Сімеона, який жив, мов дикий звір, відколи йому заборонили наближатися до Помбала. Раз на тиждень Блаженний приносив Сімеону клуночок із вимоленими харчами — шматками хліба, в'яленим м'ясом, зерном. Із міста можна було побачити, як хлопець піднімається схилом і прямує до печери у скелях, де оселився прокажений, а той виходить назустріч — босий, волохатий, у жовтій ряднині, що ледь прикриває тіло.

...

Далі — у повній книжці «Війна кінця світу».

nashaknyga.com.ua